

йилларни күзгүдөй алган доктас-
 талына кооперативтеринин ол
 кеңирдегине, орундарына
 үндүрүп СССР-дин Мияасты
 1987 чы-
 тым феврал 5-те күзгүдөй ал-
 ган «Чонкум сеперелде ба-
 дованарын бүдүрү таласын»
 ийке кооперативтерин түзгүрү
 дугузымыла» доктасалына көр-
 дүнгөн аруум болгаш кемизде
 бүткүр аянарын көрүп турар.
 Ол аруум бүткүр кооперати-
 втер түгүстүгүзүнгүмүн бәрке
 чымына бети барыны орунда-
 рыларынмы 2,3 түзүп, айке
 чымына аргуузына 3,5 хуу-
 муна, а даражына чымыла
 10 хуузын тыггытырар. Айы-
 ныгаш кемиздерде үндүрүл-
 үпүп тодарай стаякчалын
 кооперативтер Уставын репис-
 тратал түрүд үлсү дептат.
 Кооперативтер-тер Советтеринин
 түткүмүрү тодардыр.

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИНИНГ ДООЗАР

Тыва АССР-ниң экономикактиг болгаш социал хөгжүлдениң Күрүне планының 1988 чылдың бирги чартында күүселдезиниң түннелдериниң дугайында Статистиканың республика эргелелиниң

Д Ы Н А Д Ы Ы

Республиканың ажылы чыгуу 1988 чылдың бирги чартында ийитиле бугурулгезиниң улам ажай хөгжүлденин талары, чонун чаагай чорутуу эвээж чыда алган. 1988 чылдың бирги чартында экономикактиг болгаш социал хөгжүлдениң кол-кол көргүзүлгөсү мындай: (1988 чылдың бирги чартында эртен чылдың ол үези-биле деңизерге (хуу-биле):

Улетпүр продукциясы	106
Күрүне капитал салымшыкынарына күсели-биле болгаш бугурулгезиниң болгаш организациаларың акша фондусуна алыгалаа киригени:	
кол фондусуна	82,4
чурттага бажынарында	93,8
Күрүне акша-хөргөзүлгөсү болгаш бугурулгезиниң хөгжүлдениң фондусуна	114,3
Нияти ажылдаалың транспорту-биле чыкк сөөртүлгөсү	105,1
Күш-ажылдык бугурулгезиниң:	
улетпүр	104,8
тудугу	108,8
Ажылдаалар болгаш албан-хаакчылар саны	100,3
Ажылдааларың болгаш албан-хаакчыларың ортумак шалымы	102,2
Күрүне болгаш кооператив салымшык үрмөктөп сазарының баран сазарылаз (чогуру эртек-биле)	106,7
Чонга эртектеп ачы-дуза чедирелгеси	127,3
Улус ажыл-агыйыңа орулга	147,1
Бо чылдың бирги чартында улетпүр продукциясының кол көргүзүлгөсү күш-ажылдык бугурулгезиниң бедиткенден чыда алдыгын.	

Оон-биле өскөдөшүр, чамалык бугурулгезер, организациалар планын ооналаларың күүсетпээн. Эртен чылдың бо үезинде турганында эвээж сүтү, ээти күрүсеге сактык. Республика ийитиле-биле баран сазарылаздың ийитиле-хөргөзүлгөсү 2,7 млн. рубльге күүсетпээн. Нияти өскөдөшүр, чамалык бугурулгезер, уруглар албан-хөргөзүлгөсү, чамалык камгалаалың болгаш культураның объектилериниң турарына көрдүгөн ды-ка төй капитал салымшыкынар шигээли алдыгын.

НИИТИЛЕ БУДУРУЛГЕЗИН ИНТЕНСИФИКАСТААРЫ ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ

Ажылда турар бугурулгезериниң эде дериинге болгаш чартыгына күрүсеге капитал салымшыкынарында болгаш бугурулгезериниң акша-хөргөзүлгөсү 13,5 миллион рубль-ды эртен чылдың бирги чартында 9,6 хууу көдүр чаргылаа.

Комплекс-механизациялаа болгаш автоматизациялаа дери-хөргөзүлгөсүң ажылдап кирир талам-биле чартык чылдың планын республиканың улетпүр күүсетпээн. Ылангыя «Тудуг кезектери» комбинат 14 агы дери-хөргөзүлгөсүң чүгө 9-ун ажылдаа кирир. Автоцентрге заводу продукцияны 3-ча хөргөзүлгөсүң чүгө 1-ин ажылдап кирир. «Тыва автоотрас» каттыжымшыкы болгаш «Тыва сүт тудуг» трест чаа техника-ны болгаш технологияны ажылдаа кирирениң күрүне пла-нын чедирелгениң күүсетпээн.

«Тыва автоотрас» эргелде 2-даа бердинген турган: «Ан-гы-ангы хөргөзүлгөсүң дери-хөргөзүлгөсүң улетпүр, ас-фальт-бетондан чыгган шымчыларын тургузуу» болгаш «Тус черин дери-хөргөзүлгөсүң орук шымагыларын тудуп кы-лыр». Бирги даалганы 84 хуу, ийигизин—чүгө 47 хуу че-дирген.

Агроцетпүркомунуң бугурулгезериниң тараа культу-раарының чаа сөртүлгөсүң тараарының, сүтаттың хөргөсүң кө-дө ажыл-агый культураарың олуруу, көдө ажыл-агый культураарының биологтук камгалаа хөргөзүлгөсүң ажылда-рының талам-биле даалгаларың берген турган. Ол талам-биле ажылдап бирги чартык чылда чамгыс-даа совхозка чо-руттуганы болган.

КУРЛАВЫРЛАР КАМНАЛГАЗЫ

Бо чылдың бирги чартында материалдык болгаш чыдаалыг-энергетиктиг курлавырлар талам-биле кол-кол хөргөзүлгөсүң камналаа чедип алдыгын. Ын. талам-даа социалисттик хөгжүлдөсүң көрдүгөниң пая баураа нормалаалың болгаш камгалаалың ажып чаргылаалар база болдуган: «Тыва кобальт» комбинат болгаш АТБ-2 көтө-печка одалгалың, Чадананың СТБ-н, Тураниның СТБ-нү хөргөзүлгөсүң арга-биле аштарынны болгаш бугурулгезиниң фабрикасы — электр энергиясың талам-биле; «Кызыл-агроцетпүркомунуң» №2 автобазам, №1,3 АТБ-лер — дөкөс кылар чүдүлүн талам-биле.

КУШ-АЖЫЛ КУРЛАВЫРЛАРЫН АЖЫЛАП ТУРАРЫ

Эртен чылдың бо үезинге деңизерге, улаас ажыл-агыйыңа ажылдап турган ажылдааларың болгаш албан-хаакчылар-ның саны 0,3 хууу көдүр болган.

Ажылда күшүнүң өтүлгөсүң (бары-ла 0,4 мун кижи-ни) колдууду-ла чонун амдырал хандырагызының бугурул-гезеринче улаандыгын.

1988 чылдың июль 1-де байдал-биле алдыга, республикада бирүтүктүң 60 кооперативтериниң 49-ун ажылдап, продук-ция сайгаргызың, өскө-даа ажылдаалар болгаш ачы-дуза чедиргени 437,9 мун рубльдиң орулгазың кирип алган. Ажылдааларың саны 482, оларын аразында 148 кижи дакпырлап ажылдап турар.

АЖЫЛ-АГЫЙ МЕХАНИЗМИН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАРЫ

Хөй-хөй бугурулгезерде экономикактиг ажыл алапкылаа, материалдарын чорудуу бээриниң түрүмү быжымчыл турар. Бирги чартык чылда долу бот-оруга-чарыгың болгаш бот-акшалаанымшыкың бадалгаларыңа ажылдап турар улетпүр бугурулгезериниң продукцияны чорудуу бээриниң талам-биле керээли хөгжүлдөсүң күселиң турары 99,3 хуу бол-ган, күш-ажылдык бугурулгезиниң 6,8 хууу екен. 1 миллион рубльдиң планда ажып орулгазы алдыгын.

Долу бот-оруга-чарыгың болгаш бот-акшалаанымшыкы-ның бадалгаларыңа ажылдап турар улетпүр, транспорту-туу, харылаалың, тудугуң болгаш салымны бугурулгезер болгаш организациаларың бирги чартык чылда планда ажып 5,6 миллион рубльдиң орулгазы алган.

Ыччалажок чаа ажыл-агый механизмиң, долу бот-ору-га-чарыгың болгаш бот-акшалаанымшыкың артык хөй талаарың ам-даа долу-биле ажылдаатынмай турар. Рес-публиканың долу бот-оруга-чарыгыңа болгаш бот-акшала-анымшыкыңа ажылдап турар улетпүр бугурулгезер 70 мун рубльдиң продукцияны чедир бербээн. Кызыл-Мажалыктың сүт заводу керээли хөгжүлдөсүң күүсетпээн.

У Л Е Т П У Р

Бирги чартык чылда продукция чорудуу бээриниң талам-биле күрүне чамгына дүшүрү болгаш дөрт харылаалар дамчыштыр хөргөдөшүлгөсүң керээли хөгжүлдөсүң күс-елдиргени чамалык чедирелгениң чедип алдыгын. 1987 чыл-дың бирги чартында ол хөгжүлдөсүң 99 хууу күүсетпээн турган болза, ам 99,7 хууу болган. Керээли хөгжүлдөсүң күүсөдөсүң бугурулгезериниң 7 хуууу үрүн (эртен чылдың бирги чартында 13 хууу турган).

Улетпүр продукцияны бугурулгезериниң 6 хууу екен. Күш-ажылдык бугурулгезиниң өтүлгөсүң 4,8 хууу болган. Күш-ажылдык бугурулгезиниң өтүлгөсүң продукцияны 81,7 хууу өтүлгөсүң чедип алдыгын. Улетпүр продукцияны бир рубльге хандырагың үндүр чарыгаалы эртен чылдың бо үезинге деңизерге, 5 хууу кызырдаган. Нияти алдырны-биле алдыга, орулга арбылаа, план күсөлдөсүң чедип алдыгын.

Улетпүрүн ажылдык дугайың агы-алгы министрстволар эргелдеп, бугурулгезер аайы-биле көргүзүлгөсүң мындай (хуу-биле):

(Бирги колонкада — продукцияны чорудуу бээр талам-биле керээли хөгжүлдөсүң күүсөдөсүң; ийигизинде—чедир берилгениң продукция (мун рубль); үшкүзүндө—оругла пла-нының күүсөдөсүң; дөрткүзүндө—эртен чылдың бо үезинге деңизерге, күш-ажылдык бугурулгезиниң; бескүзүндө—продук-

Күш-ажылдык бугурулгезиниң	100	—	152,5	116,5	106,9
«Тыва даг-дугу» комбинат	100	—	94	107,9	
«Каз-Хем» хөмүр-даш разрез	100	—	107,6	115,5	116,2
«Тыва кобальт» комбинат	100	—	2	катал	118,1
«Тудуг кезектери» комбинат	100	—	120	104	95,1
«Шагаан-Арыг тудугу»	100	—	115	110,7	
УБК-ны	100	—	102,9	101,4	108,5
«Тыва тудуг материалдары» каттыжымшыкы	100	—	108,3	104,1	
Кызылдың даарыныга фабрикасы	100	—	97,4	104,7	103,2
Кызылдың алгы заводу	100	—	2,1	катал	101,1
Одаар чүлү министрствозу	100	—	110,2	95,3	107,3
Чурт улетпүрүнүң министрствозу	100	—	136,8	106,8	106,3
Автоцентрге заводу	100	—	94,7	96,8	
Ном үндүрер чер болгаш поли-графия талам-биле күрмөктөп	100	—	100,4	94,4	
АССР-ниң Агроцетпүркому	100	—	93,6	92,5	
Тыва сүт агроцетпүр	100	—	83,4	89,8	
Кызылдың эйт комбинаты	100	—	107,7	99,6	103,6
Кызыл-Мажалыктың эйт комбинаты	100	—	146,1	108,5	104,9
«Тыва агроцетпүр тудуг» каттыжымшыкы	100	—	99,9	4	3,6
Кызылдың тараа хөдүлү алдыр бугурулгезин	100	—	96	133	110,5
Хлеб быжыраарың болгаш мака-рон улетпүрүнүң эргелде	100	—	91,3	99,2	
Ыш ажыл-агыйыңның министрствозу	100	—	50	104,4	103,2
«Тыва сүт тудугу» ДБК заводу	100	—	105,9	105,8	

Барың-Хемчик район	99,6	11,1	105,9	105,8
Ак-Довурак	100	—	107,6	107,9
Чөөн-Хемчик район	100	—	95,4	103,3
Чаданга	100	—	95,4	103,3
Танды район	100	—	112,9	113,6
Хову-Аксы	100	—	115,3	115,5
Улут-Хем район	99,6	25	95,2	103,3
Шагаан-Арыг	99,6	25	95,2	103,3
Бин-Хем район	100	—	100,7	98,9
Туран	100	—	100,7	98,9
Каз-Хем район	100	—	83	103,3
Тес-Хем район	84	50	94,6	90,3
Тожу район	100	—	105,2	108,2
Кызыл район	100	—	112,4	115,7
Кызыл хоорай Совгид	100	4,4	105,5	106,3

Продукцияны кол-кол хөргөзүлгөсүң республикада ийитиле-биле бугурулгезиниң күрүсеге мындай: (Бирги ко-лонкада — 1988 чылдың бирги чартында бугурулгезиниң күрүсеге; ийигизинде—план күүсөдөсүң; үшкүзүндө—1988 чылдың бирги чартында эртен чылдың деңизерге (хуу-биле):

Хөмүр-даш, мун тонна	573	111	108
Ыш белеткели, дымгы мун кубометр	194,5	114	100,3
оон ийитиле тудуг ияны	170,8	112	100,1
Далин материалдары, мун кубометр	614	115	96
Мель, мун рубль	1135	102	110
Култура-амыдырал болгаш ажыл-агый барынары, мун рубль	2368	101	121
Тудуг тууруузу, миллион кезек	18,3	100,4	107
Этээр демир-бетон кон-струкциалар, кылыгар, мун кубометр	48	104	118
Сөртүг даг-дугу, мун тонна	72	106	106
Хам иди, мун эжеш	48,3	100,8	90
Киди иди, мун эжеш	57	100	108
Ажылда кылышкының нормативтериниң барың-даалың даарыныга кылыг-лар, мун рубль	961	99,7	99,5

Планда ажып 58 мун тонна хөмүр-дашты казып тыккан, 8,2 мун кубометр дилин материалдарын, чып-этээр демир-бетондан кылган 2 мун кубометр конструкциаларың болгаш кылыгың, 4,2 мун тонна даг-дугу бугурулгезиниң үндүрүг азы эртен чылдың ол үезинге деңизерге, 2,1 миллион рубль-ге хөй берилгени ооналаларың 14 бугурулгезиниң. Оларын аразында «Тудуг кезектери» комбинат, «Шагаан-Арыг тудугу» УБК-ны, Кызыл-Мажалыктың сүт заводу, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эйт комбинаттары, пая заводу, Чадананың хлеб заводу бар.

Эртен чылдың бо үези-биле деңизерге, көдө ажыл-агый продукцияның нияти хөмөзүлгөсүң 1,5 хууу кызырдаган, ния-тиниң секторунда күш-ажылдык бугурулгезиниң мыла ажыл-дап турарларың санын кызырдаган 1,5 хууу екен.	
Ажыл-агыйларың бүтү категорияларың аайы-биле та-рылга шөлдер 300,3 мун гектар болган болгаш 1987 чыл-дың-биле деңизерге, 0,5 хууу екен.	
Чааң тарып культураарың планын совхозтар 1988 чылда 100,2 хууу, тараа культураарыңың—100,4 хууу күү-сеткен. Картофель олуруурунун планын күүсетпээн (73,4 хууу), ногааларың—89,8 хууу. Совхозтар интенсивтиг техно-логия баураа 48,3 мун гектар шөлге тараа культураарың тараа азы эртен чылдың планда 20,1 хууу хөй. Ногааларың интенсивтиг технология баураа 30 гектарга, картофельди—41 гектарга олуруткан. Сүтаттың черлерин тарылга шөл-дериниң хөмөзүлгөсүң 31 хууу калбарган. Республиканың совхозта-рында мал ченини белеткели чоруп турар, ыччалажок чамалык ажыл-агыйларда оон темпиз эртен чылдың дең-изерге куду.	
Дүжүт ажалдаалыңа хөргөдөшүлгөсүң көдө ажыл-агый техникамың белеткели оожу чоруп турар. Тараа ажаар комбайныңың 63 хуууу, картофель ажаар комбайныңың 59 хуууу, чыттыр эстөр жатарыңың 65 хуууу белен байдалда. Тараа ажаар комбайныңың септериниң планы 37 хууу, чык сөөртүр машиналарың—73 хууу күүсетпээн. Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улут-Хем, Танды районларың совхоз-тарында ажалдаага кирир ужурулгезиниң дыка хөй септисиниң.	

Планида ажир 58 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпка, 8,2 муң кубометр асикт матириалдарды, чым-энтээр демир-бетондан кылган 2 муң кубометр конструкцияларды болгаш кылгыларды, 4,2 муң тонна даг-дүтүн үлдүрүп үлдүргөн.

Чошуну хергелде баарынчыл (арага аймаан санаваска) бирги чартык чылда 29,9 миллион рубльге бугуруп үлдүргөн азы эртек чылдың ол үезинге деңизерге, 2,1 миллион рубльге эйк. Бердинген онаалдарды, 14 бугурулгези күчүспөзүн. Оларынч аринизка «Тудук кесектери» комбинат, «Шагаан-Арыг-тудунту» УБК-ын, Кызыл-Мажалыктың сүт заводу, Кызылдын боташ Кызыл-Мажалыктын эйт комбинатары, пиво заводу, Чаззанынчын хлс-б заводу бар.

АГРОЦЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ

Эртен чылдың бо үези-биле деңизерге, көдө ажыл-агый продукцияның нияти хөмөзүлгөсүң 1,5 хууу кызырдаган, ния-тиниң секторунда күш-ажылдык бугурулгезиниң мыла ажыл-дап турарларың санын кызырдаган 1,5 хууу екен.

Ажыл-агыйларың бүтү категорияларың аайы-биле та-рылга шөлдер 300,3 мун гектар болган болгаш 1987 чыл-дың-биле деңизерге, 0,5 хууу екен.

Чааң тарып культураарың планын совхозтар 1988 чылда 100,2 хууу, тараа культураарыңың—100,4 хууу күү-сеткен. Картофель олуруурунун планын күүсетпээн (73,4 хууу), ногааларың—89,8 хууу. Совхозтар интенсивтиг техно-логия баураа 48,3 мун гектар шөлге тараа культураарың тараа азы эртен чылдың планда 20,1 хууу хөй. Ногааларың интенсивтиг технология баураа 30 гектарга, картофельди—41 гектарга олуруткан. Сүтаттың черлерин тарылга шөл-дериниң хөмөзүлгөсүң 31 хууу калбарган. Республиканың совхозта-рында мал ченини белеткели чоруп турар, ыччалажок чамалык ажыл-агыйларда оон темпиз эртен чылдың дең-изерге куду.

Дүжүт ажалдаалыңа хөргөдөшүлгөсүң көдө ажыл-агый техникамың белеткели оожу чоруп турар. Тараа ажаар комбайныңың 63 хуууу, картофель ажаар комбайныңың 59 хуууу, чыттыр эстөр жатарыңың 65 хуууу белен байдалда. Тараа ажаар комбайныңың септериниң планы 37 хууу, чык сөөртүр машиналарың—73 хууу күүсетпээн. Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улут-Хем, Танды районларың совхоз-тарында ажалдаага кирир ужурулгезиниң дыка хөй септисиниң.	
---	--

Совхозтарың мадалың алыр продукцияны бугурулгезиниң түрүнүн көргөсүң мындай: (Бирги колонкада—1987 чылдың бирги чартында; ийигизинде—1988 чылдың бирги чартында; үшкүзүндө—1988 чылдың бирги чартында эртен чылдың ол үезинге деңизерге (хуу-биле):

Мал дугу, тонна	344	402	117,0
Чуура, миллион борбак	22,4	24,5	109,2
Эртен чылдың бирги чарты-биле деңизерге, эй бугурул-гезиниң республиканың 7 районунда кызырылган, олардан—Эрэн 20,7 хуууу, Өвүр 16,5 хуууу, Чөөн-Хемчик 14,5 хуууу эвээ-жеткен.			
Республиканың совхозтарында бир инектен-не ортумаа-биле эрт сазалдыр бирги чартык чылда 839 кг болган. Ол — эртен чылдыңылдан 45 кг эвээш-тир. Бир инектен хонукта ортумаа-биле эрт саап алыры эртен чылдыңылдан 0,3 кг эвээш болган.			
Бир дагагга онааштыр туурга алыры ортумаа-биле 9,7 хууу өскөн. Эртен чылдың ол үең-биле деңизерге, азыралда туур инектерин болаш хаванарынын хонукта немээр орту-мак деңизин эвээжөөн.			
Совхозтарда малдын болган кунуң баш саама крест-			

Республиканың совхозтарында бир инектен-ле ортумак-биле сүт сазалды бирги чартык чылда 839 кг болган. Ол — эртен чылдың планда 45 кг эвээш-тур. Бир инектен дохука ортумак-биле сүт сазал алыр эртен чылдың планда 0,3 кг эвээш болган.

Бир даагага оонаштыр чуура алыр ортумак-биле 9,7 хууу екен. Эртен чылдың ол үези-биле деңизерге, азыралда турар инектериниң болгаш хаванарың дохука немээр орту-мак деңизерге эвээжээн.

Совхозтарда мадалың болгаш куштук баш санын көргү-

Эртен чылдың бо үези-биле деңизерге, көдө ажыл-агый продукцияның нияти хөмөзүлгөсүң 1,5 хууу кызырдаган, ния-тиниң секторунда күш-ажылдык бугурулгезиниң мыла ажыл-дап турарларың санын кызырдаган 1,5 хууу екен.	
---	--

Совхозтарда хураганының болгаш анайларың немееж турары 4,1 хууу, бызааларың—1,3 хууу эвээжээн. Мийиыг бода мадалың алыр хөраар чоруну 18 хууу, хөй, өшкүлү, 3,7 хууу көндүзүн, Каз-Хем, Мийиги-Тайга, Тожу районларың совхозтарында мийиыг бода мадалың алыр хөраар чоруну 2 ажып каттап екен.

Республиканың районларында Улут-Хем, Өвүр, Эрэн, Тес-Хемден аныгыларыңа хөй, өшкүлү баш саны кызырда-ган.

Ажыл-агыйларың бүтү категорияларыңа мадалың алыр продукцияны күрүсеге сазып турарың көргүзүлгөсүң мы-ндай: (Бирги колонкада—1987 чылдың бирги чартында; ийиги-зинде—1988 чылдың бирги чартында; үшкүзүндө—1988 чылдың 1987 чылда деңизерге (хуу-биле):

Мал болгаш кыш, мун тонна:			
диринг деңизге	8.1	7.8	96.6
Кыш деңизге	4.8	4.6	96.6
Сүт, мун тонна	17.8	17.1	96.4
Дүк, тонна	256	327	127.7
Чуурга, миллион борбак	20	22.7	113.1

Мадалың алыр продукцияны сазып алырның чартык чылда планы мадалың болгаш куштук 11,1 хууу, чуураың 0,7 хууу, дүктү—85,6 хууу ажып күүсетпээн. Сүт сазып алырның планы 0,9 хууу күүсетпээн. Чартык чылда мал болгаш мун ээли сазып алырның планы 10 совхоз, сүт-тү—15 совхоз күсөлдөп шыдааган. Каз-Хем районуну «Бурунгар», «Кызыл туу», СЭКП-ниң XXV съездин аттыг совхозтары чартык чылда мал-даа сазарың, сүт-даа ду-жаарыңның планын күүсетпээн.

Нияти-биле совхозтарың күрүсеге сактап бир баш ма-лының ортумак деңизерге эвээжээн. Деңизер чик, сөмүртпээн малды күрүсеге сазып турарыңда эйт курлавырлары кы-зырдап турар. Бо чылдың бирги чартында мийиыг бода мадалың ортумакта куду деңизерге, арган мадалың дужаа-ган мадалың 35 хуууу, хөй, өшкүлү 14 хуууу күрү-сеге сактап. Сүт-Хөй, Улут-Хем, Бин-

Төрөөн дылың өөрөн АМ-ДАА УЛАМЧЫЛААР

Тыва дылды өөрөнүрүнүн талазы-биле айтыртып хей-хей авторларын чагаларын солун арынга чырыдып келгендеги номчуучулар билер. Ук айтыртып талазы-биле кайда, кандай чептер барын тодаргай чугаалаан болгаш хемчегер алыр-ындын талазы-биле үнелиг саналдар база арбын.

Сөөлү үеде манча хамаарыштыр хей чагалар алдымыс. «Тыва дыл ам-даа сайыралам алыр национал дылдарын бир-разы» деп, Монгуш-Тайгадан Адыг Хертек бижир турар. Автор бодунун чагалында тыва дылды ханы өөрөнүрүнүн, чугаа культуразынын сайырларынын дугайында айткан, националдар аразынын харылажырынын дыл — орус дылды база өөрөнүп, анча арыг чугаалаар, бижир кылдыр аныктарын чачкычтарын саналаан.

Орус, тыва сөстөрүн холуп тургаш чугаалаарга, чараш эвезин, кижин бодунун чугаазына хамаарыштыр «кижигейин болурун Кызылдан Ирина Бүрбү, Алексей Дыртый-оол олар боттарынын чагалында айтканнар. Ол мышка чамдык сөстөрүн алаарын айы-биле бижирген, доктраттыгандар дүрүм бугаар барык албадала-биле бижир турар. А. Дыртый-оол бодунун чүтүндө айткан. Ук сөстөрүн чангыс ай бижирген, адаарын чүрүмчүлүгүн ол эртемденерге сүмелер турар.

Хойтпак дыл-биле чугаалажып, хары-даа туралдарга ындыг домктарын ачып бээр дык элчир дээрин Эртенден бижирген Алексей Дамдыг чижектерге айткан. Ол мышка ук райондан Самдан Салчак тыва дылга хамаарыштыр бодунун бодалдарын айтып илеретип турар. «Төрөөн дылын бижирсе тыва кижин көргө, кээргенч болу чорду. Сактыр-ла, амдыралында бир чүвези чептес мышка кылдыр болар мен» — деп, ол айткан. «Тыва АССР-ин күрүс дылы — тыва дыл болгаш. Ынчанганда ол чурткаалары тыва дылды билер албан болу дег. Республикага хей чылдарла чурттап келген эске национал чамдык кижилер моон мурун. да тыва дылга арыг чугаалаар турган болгаш. Ам чүе киндыг аныкта? Тыва дыл эске чонга өөрөдү болгаш бе?» деп, ол доосту-биле айтырган.

Уулу-Хем райондан Биче-оол Монгуш-оол база үстүндө

авторлар мышка, тыва дылды өөредиринин айтыртылганга доктрат, бодунун бодалдарын илеретип турар. Ук авторларын көдүрүп турар айтыртылган моон мурунда чагаларга долузу-биле айткан болгаш бис. Ынчанган солун арынга каттап турбазы-биле, допчулар ужурга таварыштымыс. Тыва дылды өөрөнүр, чугаа культуразын сагымы чүтүл кезек үнелиг айтыртып эвес, ону доктаамал чорудар дугайын авторлар сүмелер турар. Оларын ук саналдары кончү чеп. Моон мурунда материалдарга чамдык албан чөдөрүнүн, организациондарын адрестери чачкычтыг ийкеп азы чүтүл чангыс орус дылда бижирини база шүгүмчүлүгүн бис. Ук чептер ам-даа өткенин турары сөөлү келген чагаларда база айттыгандар. Ол мышка көдүл чөдөрүлө, плакаттар хей Олар шүтүп орус дылда бижиттинген. Ук чөдөрүлө чүтүл тыва кижилер чурттап турар-даа болза, долулар чүе орус дыл кырында дээрин авторлар база ын айтыртып турар.

«Төрөөн дылын өөрөн» деп эге-биле материалдарын парларын солун ам-даа «дамчылар. Ол талазы-биле эртемден Шулуу Сат биске улуз дуузын чедирген. Төрөөн чугаа культуразын сайырларында ажыгалар материалдарын ол бижир турар. Сөстөр дугайында, дылдын чурмаалыг аргаларын дугайында ол элчи хей шижиктерин кылган. Эртемден ук ажылын кезектеп тургаш, солунга чырыдар бис. Оон ийи чонун аас чогаалында кайда-даа айттыгандар материалдарын чорударын авторлардан дилээр-дир бис.

Дыл, чугаа культуразына хамаарышкан айтыртылган солун арынга көдүргөнгө бээр чыл анык. Солунга үнүлүгүн шүгүмчүлүгү хамаарыштыр республиканын дыл эртемденерин азын боттүг ажылдарын кылган. Тыва дылды орус школаларга өөредиринин программасын ажалдап, тыва дылды өөрөнүрүнүн кичээл-буклеттерин чөдөр органиастап эгелген. Ол мышка чугаа культуразына хамаарышкан өөредилге номнарын чоокку үеде парал үндүрер көрдүгүн.

«Төрөөн дылын өөрөн» деп эге-биле материалдарын чырыдарын ам бир азы кылдыр эгелген. Анча номчуучулар боттарынын эвез эвес үлүн кинир дээринге бээрэдизис.

СУГ ДЕП ДУЗАЛАП СӨС

Дылда бар бүтүлө сөстөрүн, оларын утка болгаш тема талазы-биле бөлүктөрүн, сөстөрүн азында харылажып шүтүтүп лексика системасын дээр. Сөс бүтүрүлүш системасын дээр. Сөс бүтүрүлүш системасын дээр. Сөс бүтүрүлүш системасын дээр.

1. Хут болгаш кижин түсө аттары-биле калып чараш суг деп дузалал сөс «бир кижини аалы», «бир өкүш» деп утка-калар алырлар.

Угбам сугта баар дүн мен, Улут каттап чир дүн мен, Честем сугта баар дүн мен, Честек-каттап чир дүн мен, (Улустун оры).

«Кара-оол сугта аалчар келген-дир».

2. Хонун санынга тургаш (сугтар) чүе аттары-биле калып «букт кижилер», «бир кижин өртүл» деп алырлар.

«Өчкү сугтар тараа сугтарын турар».

3. Чүе алы-биле калып азы

сөс. Ону эа баштай «Тыва-орус словарьга» дузалал сөс деп айткан.

Суг деп дузалал сөс хей уткалыг болгаш хүлээлгелер-дир.

1. Хут болгаш кижин түсө аттары-биле калып чараш суг деп дузалал сөс «бир кижини аалы», «бир өкүш» деп утка-калар алырлар.

Угбам сугта баар дүн мен, Улут каттап чир дүн мен, Честем сугта баар дүн мен, Честек-каттап чир дүн мен, (Улустун оры).

«Кара-оол сугта аалчар келген-дир».

2. Хонун санынга тургаш (сугтар) чүе аттары-биле калып «букт кижилер», «бир кижин өртүл» деп алырлар.

«Өчкү сугтар тараа сугтарын турар».

3. Чүе алы-биле калып азы

сөс. Ону эа баштай «Тыва-орус словарьга» дузалал сөс деп айткан.

Суг деп дузалал сөс хей уткалыг болгаш хүлээлгелер-дир.

1. Хут болгаш кижин түсө аттары-биле калып чараш суг деп дузалал сөс «бир кижини аалы», «бир өкүш» деп утка-калар алырлар.

Угбам сугта баар дүн мен, Улут каттап чир дүн мен, Честем сугта баар дүн мен, Честек-каттап чир дүн мен, (Улустун оры).

«Кара-оол сугта аалчар келген-дир».

2. Хонун санынга тургаш (сугтар) чүе аттары-биле калып «букт кижилер», «бир кижин өртүл» деп алырлар.

«Өчкү сугтар тараа сугтарын турар».

3. Чүе алы-биле калып азы

КИЖИ ДЕП СӨСТҮН УТКАЛАРЫ БОЛГАШ ГРАММАТИКТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Кайы-даа дылды сөстөрү хей уткалыг болу, чангыс уткалыг сөстөр мырыяй-ла эвезш. Оон ийи чангыс уткалыг сөстөргө терминер хамаарыш. Кижин деп сөс түрк дылдарын дөдөргөдө элчи калып фонетиктиг аныкталары бооп турар (халас: кижин, элчи: кижин, эртеги түрк: кижин болгаш эске-даа). Ынчанганда бо сөс түрк дылдарын, оларын шижинге тыва дылды эне-бургу сөстөрүн калыпта хамаарыш.

Бистин дыланын кижин деп сөстү уткаларын хей. Ук дылдын лексиказынын, фразеологизмдерин, байырынын, морфологизмдерин болгаш синтаксисинин база сөс чогаалдыктыг хөтүлүдүнүгө боттула ужуру-дузалыг бооп келет.

Оон кол лексиктиг уткалыг «кижи» — тер кырыгга төгүлүгү бодушкунууна, материалдыг болгаш үтүл-була културалык субъектин (шичедир чүтүл), биосоциал шижарыг амытал.

Кижин деп сөстө чаз сөстөр уткалыг тындала: кижизир, кижиндер, кижиндиге, кижизит, кижин төрөгөтө, кижизидик, кижизиттер, кижикара, кижин-кажи.

Бо сөс боду, эске-даа чамдык сөстөр-биле калып, чаз сөстөрүн чоттадыр арга апарган: эр кижин, хөдөөн кижин, тыва кижин, орус кижин, баш таарар кижин, чаш кижин болган оон-даа эске.

Кижин деп сөс эмесок хей фразеологизмдерин, составында база киргизген: кижин алыр, кижин баар, кижин болу, кижин кылдыр (үтүгү түрк бижирини тураскааларына, VI—IX вв. кижин кылды деп фразеологизм бар), бот кижин, кижин багы, кижин аккин, кижин ортуу.

Кижин ат орну уткалыг ажалаттынн чорудары: кижин басынча («кижи басынча» дэин ол), кижин бодарга («кижи бодаргыч» дэин ол), кижин сөгөтө («мында «кымыс-ла» деп уткалыг).

Кижин деп сөсүлө олоуп азыр эфемеризм сөстөрүн тургузарына база кирешкен: амды кижин, демги кижин, бо кижин («ашаам», «кадайым»

дээрге арай эноккумаар боорго мычар азыр).

Тыва чугаала, ылыгыг эс чугаала, домктарын сөгөтө, чилеринин составына кижин деп сөс бот кире бергилээр: Ол ижжини күнүн-ле көргөн кижин болбас ийик мен бе (К. Кудажы). Бо домктын кол сөсү мен чок, сөгөтөкчиги составында кижин деп сөс чогум «кижи» деп утка чок, чүтүл бадтыкар аян кинирп турар. Шаг-палада тыва домктарын сөгөтөкчиги долу уткалыг чүе аттары-биле нафеттинип турганын моон көстүп турар.

Улустун аас чогаалында, мрларга, үлгөр домктарга, тоолдарга болгаш эске-даа чогаалдарында кижин деп сөс чүе хөдөөгөтөтөгү болу, Ынчанганда калчар, кижин чүтүл-даа мурунда бодуна дугайын, кижилерин дугайын болуу-да болгаш.

Чамдык чижектер: Кижин болуру чамданан, азы болуру кулуунуу; Кижинин шокар шижинде, чаманын шокар даштында; Кижин чурту кидирээтин. (Үлгөргө домктар).

Кижини чөдүл калыр. Оон калыпта сөгөтөкчиги дэрин кылдырар негетинип келген. Совхоз директору Алексей Дресвяников, партия секретари Алексей Суверов оларга чексе-даа бардым. Олар мени ажал-айгынын проары Күрү Сатке чорудар. Ук дарга материал чок дээр олулар.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кижини чөдүл калыр. Оон калыпта сөгөтөкчиги дэрин кылдырар негетинип келген. Совхоз директору Алексей Дресвяников, партия секретари Алексей Суверов оларга чексе-даа бардым. Олар мени ажал-айгынын проары Күрү Сатке чорудар. Ук дарга материал чок дээр олулар.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кижини чөдүл калыр. Оон калыпта сөгөтөкчиги дэрин кылдырар негетинип келген. Совхоз директору Алексей Дресвяников, партия секретари Алексей Суверов оларга чексе-даа бардым. Олар мени ажал-айгынын проары Күрү Сатке чорудар. Ук дарга материал чок дээр олулар.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

Кен-Хаакта удурут-баштар эштерге чексе келер боор, районда харысалгалыг даргаларга база бардым. Оон база түнел чок. Чоота чаа Култура министрствозунга чоруду. Министрнин ораакчыны Лидия Борисова калдыг-даа дуза кызып шыдалды. Ам калчар сөгөтөкчиги.

ЧҮРТТУҢ ОКЕАН КАМГАЛАЛЫНДА

СЭТА-нын корреспондентинин айтыртылганга Шериг-Далай Флодунун кол командирлыкчы адмирал В. Н. Чернявин харылап тур:

— Владимир Николаевич, бир чыл мурунда СССР-ин Шериг-Далай Флодунун хуну байырлап турар үеде ужурашкан, кол командирлыкчы болганымдарда Силерниң сеткилерини чүе чүе кончүг хөдөөлөр чорутуу деп айтыртып минчалар харыладылар: «Бистин күчүлүгү Флодустун бүтүл эвезелеринде эс тургустуушкуну мүн чүедегип чептес-тир, кончүг оожум чоруп турар. Бистин шижириниң чамдык кижилерини берге байдалга таварыштыр турар. А ам чөдөргө дилим, шижириниң хөдөлүшкүнн хөдөөлөр».

— Ажы-биле чугаалаарга, флотта эс тургустуушкуну мүн чүедегип бүтүл хаммай турар. Мен бодарымга, ажык-чөдүг чорук, эс тургустуушкуну, дүрүлүшкүн деп сөстөрүн резолюсчу ужуру-тузакка чамдык кижилер утка ачыгып бар чылардыр. Оон-биле чөдөргө дилим, дөдөргө дилим, флотустун шижиниң чүтүл айтыртылганга-даа бистин салгыш амыр оожурган, даамалла олулар эргесин чөдө чок.

Ынчанган чогум-на СЭКП-ини XIX Бүтү-йиле конференциянын резолюциясында эс тургустуушкуну моон сонгар хары улам хаммайдыр, ону харын чангышын чок кылдыр маадылар бижилерин, ол дээрге социализм бижилеринин болгаш хөдөөлөрүн чангыс-ла бодууну ботуру оору ол чөдөргө эрге-ажыгыг дүштүр шижириниң оору ол дээрин айткан. Бо орук-биле үе-чаа буртуулар хөдөөлөр чүтүл чөдөргө ажыгалашкан, бижир турун-биле шижириниң буртуулар базар хөдөөлөр.

Конференциянын документтеринде армия болгаш флотка хаммайдыр тодаргай айттыгышкан бар. «Камгалалдык бүтү айтыртылганга: техника, шериг эртеме база ол

мышка Чесектиг күштерини составы-даа моон сонгар шижир талазы-биле бедик дөдөргө турар ужурулуга — деп резолюцияда чугаалаан.

Кол командирлыкчыдан матрикса чедир шериг амыралдык бүтү адырларынга да бижир өөредилгенин шижириниң экижидер, сагыла-чүрүмү улам бижылгандар, хөдөөлөр организастыг болгаш шалып чөдөр хөдөөлөр. Хей долулар оон, хоолун шугаазын үндүрүп турбай, боттүг ажыгалар хөдөөлөр шалып чөдөр хөдөөлөр. Бистин таарым болгаш оутулай, шижириниң кижилер «ары кызып, эчкөк байдалга таварыш бээр кылдыр флоттун коллектив буртуулар ажыгалар шижириниң кижилер тургузар хөдөөлөр. Чүтүл мыгдар таварылганда техникада, дайынчы элде болгаш флотта кижин буртуулар албан-хүлээлгенин шижир талазы-биле эки түн-недди чөдөр алыр бис.

— Анча доктрат, ону дөдөргөргө тайылбырлап көрүсөм. Амгы үнүн Шериг-Далай Флодунун күчү-күжү болгаш оюн техниктиг чөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

— Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?

Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире? Оксанын, атомнуг, ракетка-армоту совет флоттун хаммайдыр эртеме-техниктиг дөдөргө дилим, дөдөргө дилим кайы хире?